

KUTADGU BİLİG'DE BEDEN DİLİ

İlhan UÇAR*

ÖZET

Tarihî süreç içerisinde kendini günümüze kadar taşıyabilmiş olan eserler, dönemin birçok özelliğine ışık tutarlar. Orhun Kitabeleri, Divanü Lugati't-Türk, Dede Korkut Hikayeleri, Atebetü'l-Hakayık, Nehcü'l-Feradis gibi eserler Türk dili ve edebiyatının kilometre taşlarıdır. Bu eserlerden bir tanesi de Yusuf Has Hacib'in 11. yüzyılda yazmış olduğu Kutadgu Bilig'dir. Kutadgu Bilig hem inanç sistemi hem de sosyal hayat açısından geçiş dönemini yansıtan bir eserdir.

İletişimin önemli unsurlarından biri de beden dilidir. Beden dilinin çözümlenemediği bir iletişim eksik kalır. Kurulan bir iletişimin tam olabilmesi için sözlü iletişimle birlikte sözsüz iletişim olarak adlandırdığımız beden dilinin de dikkate alınması gerekmektedir. Kutadgu Bilig'de gerek kahramanların kendi aralarındaki diyaloglarında, gerekse söylenen bilgi sözlerinde sık sık beden diliyle ilgili ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Eserde beden dili açısından “baş ve yüz ifadeleri”, “el, kol hareketleri ve davranışlar”, “göz ve bakış”, “giyim ve dış görünüş”, “olumlu hareket ve güzel yüz”, “yemek ve sofrada” ile ilgili veciz ifadeler yer almaktadır. Bu veciz ifadeler beden diline dikkat çekerken zaman zaman da beden dilinin insanları yanıltabileceği ifade edilmektedir.

Kültürel boyutunun da göz önünde bulundurulması gereken beden dilinin, Türk dili ve edebiyatının en eski eserlerinde ayrıntılı olarak karşımıza çıkması, Türk'ün ifade gücünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, Türkçenin sözlü iletişimdeki başarısının sözsüz iletişimi de etkilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Beden Dili, Sözsüz İletişim, Yusuf Has Hacib

BODY LANGUAGE IN KUTADGU BİLİG

ABSTRACT

The monuments, having effectiveness from the past till the present day in historical process, illuminate a lot of characteristic specialities of our period. Orhun Inscriptions, Divan-ı Lugati't-Türk, Dede Korkut Stories, Atabetü'l-Hakayık, Nehcü'l Feradis are the most important monuments of the Turkish Language and Literature. One of these documents is Kutadgu Bilig written by Yusuf Has Hacip at 11 century. Kutadgu Bilig is a written work reflecting both faith system and the period of transition as social life.

* Okt. Dr. Sakarya Üniversitesi, El-mek: iucar@sakarya.edu.tr

Body language is one of the most important factors of communication. Any communication that body language cannot resolve remains insufficient. We should also consider body language called as nonverbal communication with verbal one for a complete literal communication. We often see that some expressions related with body language appear in both dialogues among heroes and wise words spoken. In this work, as body language, head and face statements, hand-arm movements and behaviours, eye and glance, clothing and appearance, positive action and smiling face, dining table manners, terse phrases are mentioned. When these terse phrases point to body language, sometimes these body language can mislead people too.

Body language, which should be taken into account of cultural dimension, come across in oldest monuments of Turkish Language and Literature is important to show Turk's expression power. It is seen that success in verbal communication of Turkish also effect non-verbal communication.

Key Words: Kutadgu Bilig, Body Language, Non-verbal Communication, Yusuf Has Hacib

1. Giriş

11. yüzyıl Türk edebi dilinin en güzel örneklerinden biri olan Kutadgu Bilig, devlet idaresinin yolları hakkında bilgi verirken aynı zamanda Türk kültürünü yansıtmaya açısından da önem taşımaktadır. Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib'in dört soyut kavramı kişileştirerek Kün Togdı (hükümdar), Ay Toldı (vezir), Ögdülmiş (vezirin oğlu), Odgurmuş (vezirin kardeşi) adlarını verdiği kişilerin birbirleriyle olan iletişimleri üzerine kurulu bir eserdir. Bu dört kişinin diyalogları çerçevesinde oluşturulmuş eserin didaktik özelliği vardır. Karşılıklı konuşma üzerine kurulmuş Kutadgu Bilig'in dört şahsını rollerine göre birbirlerinden ayırt etmek güçtür. Çünkü burada yeni edebi eserlerde bulunan psikolojik tip ayrılığı yoktur, ancak ad ve rütbe ayrılığı vardır (Çağatay, 1967: 39).

Kutadgu Bilig üzerinde araştırmacılar tarafından birçok çalışma yapılmıştır. Eser Radloff'un ilk yayınlarından itibaren Rusça, İngilizce, Çince gibi farklı dillere ve Kazakça, Özbekçe gibi diğer Türk şivelerine de aktarılmıştır (Ölmez, 1995:52).

Kutadgu Bilig hem inanç sistemi hem de sosyal hayat açısından geçiş dönemini yansıtan bir eserdir. Yazılış tarihi, İslamiyet'in Türk boyları arasında yayılış sürecinin ilk evrelerine denk gelmektedir. Bu evre, İslam kültürünün Türk kavimleri arasında yoğun kültürel dönüşümlere yol açtığı ve yeni bir kültürün yerleşmeye başladığı bir süreçtir. Bir yanda geleneksel kültür ile Budizm ve Maniheizm gibi inanışlardan gelen kabul ve tutumlar devam ederken, öte yanda İslam kültürü artan bir hızla toplumda yaygınlık kazanmaktadır. (Önler, 2008: 441). Eserde verilen öğütlerde ve sağlanan öğretilerde, İslamiyet'in temel unsurlarıyla bir paralellik söz konusudur. Kutadgu Bilig, söylenen veciz ifadeler açısından da önem taşımaktadır. Kutadgu Bilig'de bilge sözleri iki sınıfa ayrılır:

1. Adı anılmayan bilgelerin sözü.
2. Sanı verilen Türk beylerinden aktarılan sözler (Dilâçar 1995: 30; Böler 2009: 403).

Tarihî süreç içerisinde kendini günümüze kadar taşıyabilmiş olan eserler, dönemin birçok özelliğine ışık tutarlar. Türk Dilinin tarihî akışı içerisinde önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig, siyasî ve sosyal hayata dair pek çok konuyu (mesela aile hayatı, eğitim ve öğretim, siyaset ve

diplomasi, ordu ve strateji, devlet ve yönetim teşkilatı, sosyal hayatın normları vb.) içine alan, Türkçe ve Türklük (hatta insanlık) bakımından sık sık başvurulması gereken abidevî bir eserdir (Bozkaplan 2007: 1118).

İletişimin önemli unsurlarından biri de beden dilidir. Beden dilinin çözümlenemediği bir iletişim eksik kalır. Konuşmamızı etkili bir biçimde sunmada bedensel davranışlarımızın da büyük payı vardır. Cümlelerimizin ve sözcüklerimizin anlam ve duygu yükünün ortaya çıkmasında bakışlarımızın, yüzümüzdeki anlatımın, duruşumuzun, hareketlerimizin etkisi büyüktür (Özdemir 1976: 125). Kurulan bir iletişimin tam olabilmesi için sözlü iletişimle birlikte sözsüz iletişim olarak adlandırdığımız beden dilinin de dikkate alınması gerekmektedir. Kutadgu Bilig'de gerek kahramanların kendi aralarındaki diyaloglarında, gerekse söylenen bilge sözlerinde sık sık beden diliyle ilgili ifadeler de karşımıza çıkmaktadır. Eserde tespit ettiğimiz beden dili ifadeleri şunlardır:

2. Baş ve Yüz İfadeleri

Sözlü veya sözsüz iletişimde insanların ilk dikkat ettikleri nokta yüzdür. İletişim kurduğumuz kişilerin ilk hatırladığımız ve en son unuttuğumuz yerleri yüzleridir. Zihnimizden, gönlümüzden silinmeyen, zengin anlamlarıyla içimizde derinleşen pek çok yüz vardır. Bir bakış, bir gülüş, bir ifade hayal ettikçe, düşündükçe yankılanır, derinleşir, unutulmaz. Nasıl böyle silinmez derin izler bırakır bir yüz? Beden dilimizin en belirgin ve en keskin anlamları yüzümüzdedir. Bakar, güler, anlatırız; bazen de bakmaz, gülmez ama yine anlatırız. Bir yüzde yüzlerce anlam gizlidir (Baltaş ve Baltaş, 1992: 45)

Dil, söz, yüz ve göz arasındaki bağlantıyı eserde şu özlü sözde görmekteyiz:

274 uş uş körki til ol bu til körki söz

kişi körki yüz ol bu yüz körki köz

[Akıl süsü dil, dil süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür (KB, 1985: 31)].

2.1. Güler Yüz

İletişimde güler yüz iletişim kurulan kimseyi rahatlatır. Güler yüzlü bir insanla iletişim kurmak daha kolaydır. Çünkü yüzü gülen insan içindeki mutluluğu huzuru ve güveni yansıtmaktadır. Bu durum mutluluğun ve sevincin yansımasıdır. Beden dili açısından mutluluk ve sevinç kaş ve alın bölgesinde önemli değişikliklere sebep olmaz. Gözler huzurlu bir intiba bırakabilir veya yüzün alt tarafındaki hareketler alt göz kapağını yukarı doğru iter. Bu esnada göz altlarında torbalanma ve gözlerde daralma hasıl olur (Schober, 1994: 43)

Hayatı mutlu yaşamış ve bu mutluluğu çevresindeki insanlara da yaymış olan kimselerin yüz ifadeleri bu durumu yansıtır. Kutadgu Bilig'de Buğra Han'ın methiyесinin yapıldığı bölümde cömert yüzü görmek isteyenlerin; mesut, kimseyi incitmeyen ve vefakâr birini görmek isteyenlerin gelip Kağan'ın yüzüne bakması istenilmektedir. Güzel konuşan, tatlı dilli olan insanların bu durumunun yüzlerine yansıdığı, küçüğe ve büyüğe güler yüz gösterilmesinin gerekliliği, güler yüzle bakılan bir kimsenin kendisine güven geleceği ve gülen her yüzün insanları mutlu edeceği ifade edilmektedir. Ancak eserde "beyler güler yüz gösterirler ve teveccüh ile bakarlarsa, sen buna (her zaman) sevinme ve ona güvenme" (KB, 1985: 296) şeklindeki ifade beden dili açısından önemli bir uyarı özelliği taşımaktadır. Burada da beden dilinin bazen insanları yanıltabileceği ifade edilmektedir.

104 ak ış uretin kim köreyin tise

kelip körsü h ak an yüzini usa

[Kim cömert yüzü görmek isterse, gelsin hakanın yüzünü görsün (KB, 1985: 19)].

Turkish Studies

105 cefasız vefalğ tileseğ utun
yüzi körğ ilıncı vefa ol bütün

[Kim mes'ûd kimseyi incitmeyen ve vefakâr birini görmek dilerse, onun yüzünü görsün; onun her işi vefâdır (KB, 1985: 19)].

275 tili birle yalñuk sözi sözlenür
sözi yağ şı boş a yüzi suwlanur

[İnsan sözünü dili ile söyler; sözü iyi olursa, yüzü parlar (KB, 1985: 31)].

499 bilişti yime ol kişiler bile
otağ tuttı özke yarudı küle

[O da nihayet bazı kimseler ile tanıştı; kendisine bir oda tuttu ve yüzü gülmeye başladı (KB, 1985: 46)].

500 yime tuttı iş tuş yakınğ ıldı öz
uluğğ a kiçigke açuğ tuttı yüz

[Eş, dost edindi, onlara yaklaştı; büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi (KB, 1985: 46)].

603 küle bağ sa begler kişike közün
ögi köñli tirlür küwenür özün

[Beyler kime gözleri ile gülererek bakarlarsa, onun akli ve gönlü yerinde olur ve kendine güven gelir (KB, 1985: 54)].

604 yaruğ tutsa begler kişike yüzi
yarur er közi hem yarayur sözi

[Beyler kime güler yüz gösterirse, o insan itibar bulur ve sözü dinlenir (KB, 1985: 54)].

2467 id i ađ gü neñ bu kişi körki yüz
bu yüz körkiñe suw içer iki köz

[İnsanda bu yüz güzelliği çok iyi bir şeydir; yüz güzelliği karşısında gözler parlar. (KB, 1985: 183)].

2479 küler yüz isig sözke yalñuk isir
isinse bu yalñuk bolurğ ul esir

[Güler yüz ve tatlı söze insan ısınır; insan kime ısınırsa ona kul köle olur. (KB, 1985: 184)].

2576 tili birle yumşaq süçig tutğ u söz
köñül tutsa alçaq yaruğ tutsa yüz

[Kapıcı başı yumuşak ve tatlı sözlü olmalı; gönlünü alçak tutmalı ve her vakit güler yüz göstermelidir. (KB, 1985: 191)].

3549 sewinç birle igdip tükel semritür
sağ mçğ ađ u birle yana yawritur

Turkish Studies

[Güler yüzle onu besler, iyice semirtir; fakat türlü endişe ve kaygılar ile onu tekrar zayıflatır (KB, 1985: 259)].

4090 küle bak sa begler saña öz közün
sewinme añar sen küwenme özün

[Sana beyler güler yüz gösterirler ve teveccüh ile bakarlarsa, sen buna sevinme ve ona güvenme (KB, 1985: 296)].

4222 tuz etmek yitürgil kişike küle
yüzüñni yarıq tut süçig söz bile

[İnsanlara güler yüz göster ve onlara tatlı sözle tuz ekmek yedir (KB, 1985: 305)].

6095 küler yüz isig söz k ılınç eđ gü tut
bolu birge ödlekelü birge k ut

[Güler yüzlü, tatlı sözlü ol ve iyi hareket et; böylece devir döner ve sana saadet geliverir (KB, 1985: 436)].

2.2 Asık Yüz

Asık yüzlü insanlarla iletişim kurmanın zorlukları vardır. Asık yüz mutsuzluğun ve huzursuzluğun ifadesidir. Üzüntü ve daha çok keder yansıtan bir yüzde kaşların ortası kalkık; alnın ortasında yatay ve dikey çizgiler vardır, kaşların üst tarafında çukurlar oluşabilir (Schober, 1994: 43) Asık yüzle kurulacak bir iletişim hep olumsuz olarak sonuçlanır.

Asık yüzün olumsuz tarafları Kutadgu Bilig’de de kaş çatma, yüz buruşturma, çatık yüz, asık surat, hiddetlenme, neşesiz ve gönle hüznün dolması gibi ifadelerle yer almaktadır:

191 bu kün tügme kaşın ay bilge büğü
özüm’ ırin aysa yime eymenü

[Ey âlim hakîm, bugün ürkerek kendi özrümü söylersen, bana kaşını çatma (KB, 1985: 25)].

626 yana aytu kirdi ilig öz sözün
yanut birdi ay toldı tügdi yüzün

[Hükümdar biraz sonra tekrar söze başladı; Ay-Toldı cevap verdi ve yüzünü buruşturdu. (KB, 1985: 56)].

2577 tügük yüz açığ söz kişig tumlıtur
tiriglikte kitmez köñülde yatur

[Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bunun tesiri bütün hayat boyunca devam eder, insanın gönlünden çıkmaz. (KB, 1985: 191)].

2077 tügük yüz irig söz küwez kür k ılık
kişik yirgürür köndrü bilmez yorık

[Asık suratlı, kaba sözlü, kibirli ve mağrur insan herkesi kendisinden nefret ettirir ve işini yola koyamaz. (KB, 1985: 156)].

4091 tapuğk a tayanma kötürme gönül

saña tügge begler yañılsa yüzün

[Hizmete güvenip gurur getirme; eğer yanılırsan, beyler sana tekrar kaşlarını çatarlar (KB, 1985: 296)].

4756 sewindi tidükte sasitur söker

yazıldı tidükte buşup kaş tüger

[O “memnun oldu” derken, ortalığı berbat eder, söver; “yüzü güldü” derken, hiddetlenir, kaşlarını çatar (KB, 1985: 344)].

6198 ne muñluğ turur körse yalñuğ özi

sewinçi az ol barça k ađ u tözi

[Gelip evine girdi; yüzü kederli, neşesiz ve gönlü hüznü ile dolmuş idi (KB, 1985: 443)].

3. El, Kol Hareketleri ve Davranışlar

El, kol hareketleri ve diğer davranış şekilleri sözlü iletişimi destekleyen beden dili ifadeleridir. Jest konuşma ile yakından ilgidir. Sağırılar hayret verici bir şekilde jest sistemi ile anlaşmaktadırlar. İnsanlar konuşma yerine “benzetme yapan işaretler” ve anlamı belirli jestler daha doğrusu “simgeler” kullanırlar. Konuşma sırasında yapılan, konuşmayı destekleyen el kol hareketlerini de gözlemek mümkündür (Schober, 1994: 63).

Kutadgu Bilig’de Ay Toldı’nın Hükümdar’ın huzuruna girerken diz çökmesi ve Hükümdar’ın bu hareketten mutlu olması, Ödgülmiş’in Odgurmuş’a Beylere hizmet etmenin usul ve nizamını anlatırken söylediği “ellerini kavuştur, ayaklarını birbirine bitiştir, sağ elini sol elinin üzerine koy”, “kapıdan girerken önce sağ ayağını at”, “bir şey arz ederken, ellerini aşağıya doğru sarkıt, iki diz üzerine çök” şeklindeki ifadeler beden dili açısından önem taşımaktadır:

581 bu ay toldı kirdi körüdi söküp

açıldı ilig köñli ol yüz körüp

[Bu Ay-Toldı huzûra girip diz çöktü, onun yüzünü görünce hükümdarın gönlü açıldı. (KB, 1985: 52)].

594 ilig aydı ay toldı kördüm sini

sewitti bu körkün bu k ı k ı nı mini

[Hükümdar dedi: Ay-Toldı, seni gördüm; senin bu görünüşün tavır ve hareketin beni sevindirdi. (KB, 1985: 53)].

4056 eligk awşuru tut ađ ađ ıñ tüze

bu oñ elgin uđ il sol elgin öze

[Ellerini kavuştur, ayaklarını birbirine bitiştir; sağ elini sol elinin üzerine koy (KB, 1985: 294)].

4057 k apuğ da kirür de oñuñ aşnu mañ

tilin yarlık arda ögün birle añ

[Kapıdan girerken önce sağ ayağını at; sana emir buyrulurken aklın fikrin hep onda olsun (KB, 1985: 294)].

Turkish Studies

4058 ötüg ötnür erken köni tut elig
iki tiz bile sök tüzün bol silig

[Bir şey arz ederken, ellerini aşağıya doğru sarkıt; iki diz üzerine çök, arzı ihlas ve sükun ile yap (KB, 1985: 294)].

4059 k ıya bak ma anda solun ya oñun
özün eymenü tur eşit söz ögün

[Huzurda iken sağa ve sola bakınma; havf ve hürmet üzere ol sözü dikkatle dinle (KB, 1985: 294)].

4080 k uluğ keç sınağ uq ılınçı yanı
uq uşı teñinçe tegürgü öñi

[Kulu önce tavrı ve hareketi bakımından iyice tecrübe etmeli, sonra anlayışı nispetinde ona paye vermelidir (KB, 1985: 296)].

Beden dilinde el ovuşturma hareketi heyecan, sevinç ve karar verme aşamasını ifade eder. Odgurmuş’ın gönderdiği haberciden sonra Ögdilmiş’in gidip gitmeme konusunda karar verme aşamasını ifade etmek için ellerini ovuşturması belirtilmiştir:

5967 k apuğ dın yana ewre yandı iwe
eñipk aldı ögdilmiş elgin owa

[Kapıdan tekrar koşarak geri döndü, Ögdilmiş ellerini ovuşturarak, şaşırılmış bir hâlde kaldı (KB, 1985: 427)].

4. Göz ve Bakış

Beden dili kültüre göre farklılıklar gösterebilir. Ancak göz ifadeleri birçok kültürde ortak özellikler göstermektedir.

Konuşma insanların tipik bir özelliğidir ve konuşurken uzun bir süre birbirimize bakarız. Böylece bakış yönünü gösteren sinyaller çok önemli olurlar. (Bakış yönü; sol, sağ, yukarı, yana, aşağı kişinin bir şeyi hatırlayıp hatırlamadığını veya bir şeyi düşündüğünü gösterir. Hatta bakış yönünden kişinin o anda görsel mi yoksa akustik bir hatırayı mı hayal ettiğini, ne yapacağını şaşırıldığını mı veya duygusal mı davrandığını tayin etmenin mümkün olduğu savunulmaktadır) (Schober, 1994: 63).

Kutadgu Bilig’de severek bakmak, göz bebeğin kararması, göz yumma, uzun süreli bakıştan korkmak, göz işaretiyle “otur” demek, gözlerini yere dikme, göz ucuyla bakma, keskin göz, gülerek bakma, göz göze gelme şeklindeki ifadeler doğrudan beden diliyle ilgilidir:

135 sewüg yüz urundı bişinçi sewit
sewe bak tı erse sen özni awıt

[Beşincisi Zühre’dir, sevimli yüzünü gösterir; sana severek bakarsa müsterih ol (KB, 1985: 21)].

374 kişensiz külündi mañumaz ad ak
tünerdi yarumaz körügli k arak

[Ayağım kösteksiz olduğu hâlde, hâlsiz düştü, adım atamıyor; gören göz bebeğim kararı parlamıyor (KB, 1985: 37)].

Turkish Studies

648 saña sözledim men sözüñ tıñladım
közün yumduñ erse özüm tañladım

[Ben sana söz söyledim, senin sözünü dinledim; sen gözünü yumunca şaşım kaldım. (KB, 1985: 57)].

656 baķ a tursa artuķ anınķ oķ u tur
ķ alıķ oķ masa sen küçünķ oķ ıtur

[Sana fazla bakarsa, onun bakışından kork; eğer korkmazsan o seni korkmağa mecbur eder. (KB, 1985: 58)].

663 sewe baķ tıñ erse közüm yümdüküm
saña körkitür men negü erdüküm

[Sen sevgi ile bakınca, ben gözümü yummak suretiyle sana nasıl olduğumu göstermek istedim. (KB, 1985: 58)].

768 baķ ıp kördi ilig közin imledi
işaret bile kelgil oldur tidi

[Sonra başını kaldırıp ona baktı ve gözüyle –Gel otur!- diye işaret etti. (KB, 1985: 66)].

769 bu ay toldı oldurdı aķ ru amul
közin yirke tikti yaruttı köñül

[Ay-Toldı gözlerini yere dikmiş ve içi müsterih bir hâlde yavaşça ve sükûnetle oturdu. (KB, 1985: 66)].

770 iligke baķ a kördi yaşru közin
ķ aşı közi tügmiş açtımış yüzün

[Göz ucuyla gizlice hükümdara baktı; o kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuştu. (KB, 1985: 66)].

1133 negü tir eşitgil yiti közlüg er
kişike bağ ırsaķ köni sözlüg er

[Bak, keskin gözlü, doğru sözlü ve merhametli insan ne der. (KB, 1985: 92)].

1806 küle baķ sa begler kimi eđ lese
awa yığ lur arzu kerek ol yise

[Beyler kime gülerek bakar ve kimi değerlendirirlerse, istediği şeyler ona doğru koşar ve etrafına üşüşür; yeter ki, o bundan faydalanmasını bilsin. (KB, 1985: 137)].

1899 sewügl er yüzinde bolur belgü neñ
közin közke tikse anı bilgü teñ

[Sevgililerin yüzünde bunu belirten bir alamet bulunur; göz göze gelince onlar birbirlerini anlarlar (KB, 1985: 144)].

4055 ķ alı begke utru turur erse sen
közün yirde tuğ ilķ ulaķ törde sen

Turkish Studies

[Beyin huzurunda bulunduğun zaman gözün yerde, kulağın baş köşede olsun (KB, 1985: 294)].

5. Giyim ve Dış Görünüş

Karşılaştığımız kişilerle ilgili ilk intibalarımız oluşurken büyük oranda giyimleri de etkili olur. İnsanların dış görünüşleri onlarla ilgili düşüncelerimizin oluşmasında etkilidir. Kutadgu Bilig’de “yüzünü, kıyafetini, tavır ve hareketini beğenme”, “Bey’in güzel yüzlü, saçı sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olması”, “saçı ve sakalı düzgün olan vezirin heybetli olması”, “Hâcibin yüzü ve kıyafeti güzel, saçı-sakalı düzgün olması”, “sen sırma giydin ve vücudunu ipekler ile örttün” şeklindeki ifadeler dış görünüşün insanlar üzerindeki etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

371 boş um erdi ok teg köñül erdi ya
köñül k ılg u ok teg boş um boldı ya

[Vücudum ok ve gönlüm yay gibi idi; şimdi vücudum yay oldu; gönlümü ok yapmalıyım (KB, 1985: 37)].

531 yüzü körki k ılk ı k ılınçı özi
k amuğ yak şı kördi tili uz sözi

[Yüzünü, kıyafetini, tavır ve hareketini, şahsını, sözünü, konuşmasını, hepsini iyi ve güzel buldu (KB, 1985: 48)].

2083 yüzi körki körklüg kerek beg yülüg
boş ı ortu bolsa ne çawluğ külüg

[Bey güzel yüzlü, saçı sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı; aynı zamanda nam ve şöret sahibi bulunmalıdır. (KB, 1985: 157)].

2213 kimin bolsa körklüg yüzi taş özi
taşı teg yime körklüg ol iç yüzi

[Kimin yüzü ve dış görünüşü güzel ise dışı gibi onun içi de güzel olur. (KB, 1985: 166)].

2215 kişi körkiçe iç k ılk ı iş ol
yüzi körki birle kılınçı tuş ol

[İnsanın iç tabiatı onun onun dış görünüşüne eştir; yüzü ve kıyafeti ile hareketi birbirine denktir. (KB, 1985: 166)].

2217 yülüg bolsa k aşğ bolur ol vezir
vezir bolsa k aşğ işi keç yorır

[Saçı ve sakalı düzgün olan vezir heybetli olur, vezir heybetli olursa işi yolunda gider. (KB, 1985: 166)].

2458 yüzi körki körklüg kerek hem yülüg
toğ an ersig ünlüg sözi belgülüg

[Hâcibin yüzü ve kıyafeti güzel, saçı-sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır. (KB, 1985: 183)].

Turkish Studies

2459 sewitür yüzi körki körlüglüki

yaraşur kirip çk sa ersigliki

[Yüzü ve kıyafetinin güzelliği onu sevdirebilir; huzura girip çıkarken merdâne tavrı iyi tesir yapar. (KB, 1985: 183)].

2460 yülüg ersig erniñ bolur ha şmeti

bu ha şmet bile ol kişi hı rmeti

[Saçı-sakalı düzgün erkek haşmetli olur, insan bu haşmet ile hürmet bulur. (KB, 1985: 183)].

2854 yüzi körki körklüg kerek k ı k ı uz

yülüg bolsa boç luğ tili köñli tüz

[Onun yüzü, kıyafeti güzel, tavrı iyi, saçı-sakalı düzgün, yakışıklı ve özü-sözü bir olmalıdır. (KB, 1985: 210)].

5799 ağ ı keç ti ha rir özün örtti öz

sini yañsağ uçı körüp k amdı köz

[Sen sırma giydin ve vücudunu ipekler ile örttün; haset edenlerin gözleri sana bakıp, kamaştı (KB, 1985: 415)].

6. Olumlu Hareket ve Güzeli Yüz

Kutadgu Bilig’de iletişimde olumlu hareket olarak adlandırılan güler yüz, alçak gönül, tatlı dil gibi özellikler övülmekte, bunların karşıtı olan asık surat, kibirlenme ve kötü konuşma ise eleştirilmektedir. Olumlu tabiatlı insanların, tavrı ve hareketi doğru olanların her iki dünyada huzur bulacakları ifade edilmektedir:

107 tüzün k ı k ı alçak bağ ırsak köñül

köreyin tise kel münü kör amul

[Asil, alçak gönüllü, şefkatli ve yumuşak huylu bir kimse görmek istersen, gel, onu gör ve gönül rahatına kavuş (KB, 1985: 19)].

149 köñül birdi hem me yorıttı tilig

uwut birdi k ı k ı hem k ı lınçı silig

[Ona hem gönül verdi, hem de onun dilini açtı; ona güzel biçim, güzel tavır ve hareket ihsan etti (KB, 1985: 22)].

464 yüzi körklüg erdi körüp köz k amar

sözi yumşak erdi tili tüz tamar

[Yüzü, bakınca, göz kamaştıracak kadar güzel idi, sözü sert değildi, fakat doğru söylediler (KB, 1985: 43)].

1254 kimiñ k ı k ı eđ gük ı lınçı oñay

tilek buldı barça yaruttı kün ay

[Kimin tavrı iyi ve hareketi uslu başlı olursa o bütün dileklerine kavuşur, güneşi ve ayı parlak olur. (KB, 1985: 100)].

Turkish Studies

1294 oñay bolsa yalñuq k ılınçı köni

ikigün ajunda yaruyur küni

[İnsan uslu başlı, tavrı ve hareketi doğru olursa her iki dünyada güneşi parlar. (KB, 1985: 103)].

1730 erende k ayu ol tükel irteğü

köni erse k ı k ı anı er tigü

[İnsanlar arasında hangisi mükemmeldir; aramalı, tavır ve hareketi doğru ise ona er demeli. (KB, 1985: 133)].

1849 yüzi körki k ı k ı ılınçı ne ol

yaşı k urı boç sın awınçı ne ol

[Yüzü, görünüşü, tavır ve hareketi nasıldır; yaş derecesi, boyu posu nasıldır ve ne ile avunur? (KB, 1985: 140)].

1851 yüzi körki körklüg ne yaşı kiçig

k amuğ eđ gülükke anıñdın keçig

[Yüzü, şekli güzel ve daima genç ve dinçtir; her türlü iyiliğe geçit veren odur. (KB, 1985: 141)].

1852 örüg hem silig ol ne k ı k ı amul

k amuğ teprenürke bağ ırsak köñül

[Halim selim ve sakin tabiatlıdır; o bütün canlılar için şefkat dolu bir gönüldür. (KB, 1985: 141)].

1854 isig yüzlüg ol kör k amuğ k a sevüg

kişilerke andın asıg lar ülüg

[Sıcak yüzlü, herkes için sevimlidir; insanlar ondan fayda görürler. (KB, 1985: 141)].

2072 küler yüz süçig söz silig öz kerek

k ılınçı bulaq a tükel tüz kerek

[O güler yüzlü, tatlı sözlü, yumuşak huylu olmalı ve bütün hareketlerinde de bunlara uygun davranmalıdır. (KB, 1985: 156)].

2464 yüz oturu bulur tutçı h acib özi

körür közke körklüg kerek ol yüzi

[Hâcib dâimâ herkesin gözü önünde bulunduğu için onun yüzü göze güzel görünmelidir. (KB, 1985: 183)].

2465 bu körklüg yüzüg körse yüz suwlanur

köñül açlur anda bu can yimlenür

[Bu güzel yüzü görünce insanın yüzü güler; içi açılır ve canı zevk bulur. (KB, 1985: 183)].

Turkish Studies

2921 negü tutsa körklüg kişi k 1k 1 uz

yaraşur alır kör bu can ülg köz

[Güzel yüzlü, tavır ve hareketi zarif olan kimse ne sunsa, yakışır; bak, göz ondan canın hissesini alır. (KB, 1985: 215)].

2923 yüzi körki körklüg kerek k 1k 1 uz

negü tutsa andın tamar barça tüz

[Yüzü-gözü güzel, tavır ve hareketi zarif olmalıdır; o ne sunarsa sunsun zevkle içilir (KB, 1985: 215)].

7. Yemek ve Sofra Adabı

“Ögdilmiş’in Odgurmış’a Ziyafete Gitmek Âdâbını Söyler” bölümünde ziyafetlerde yapılması uygun olan veya yapılması uygun olmayan hâl ve hareketler ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu bölüm beden dilini ilgilendirdiği kadar nezâket ve görgü kurallarını da ilgilendirmektedir. Türk kültür ve geleneğini yansıtmaya açısından bu ifadeler ayrıca önem taşımaktadır. Kutadgu Bilig’de yemek ve sofrada adabını anlatan bu ifadelerde; sofrada bulunan büyüğün yemeğe başlamadan yemeğe başlanılmaması, yemeğe sağ el ve besmele ile başlanması, obur olunmaması ve yemeğin adabıyla yenmesi, her şeyin bir usulü olduğu ve bu usullere göre hareket eden insanların yüzünün güleceği ve mutlu olacağı ifade edilmektedir:

4596 seniñde uluğ aşk a sunsa elig

sen ötrü elig sun bu ol kör bilig

[Senden büyük yemeğe başladıktan sonra sen elini uzat; bak, âdet böyledir (KB, 1985: 333)].

4597 oñ elgiñ bile sun bayat atı ay

yigü üd regey hem özün bolğ a bay

[Yemeğe sağ elini besmele ile uzat; böylece yemeğin bereketi artar, sen de zengin olursun (KB, 1985: 333)].

4599 bıçak tatma anda kötürme süñük

ayı bolma k ovdaş ne silkim sepük

[Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma; çok obur olma ve çok da sünepe oturma (KB, 1985: 333)].

4604 idi yak şı aymış törülüg kişi

törü bilse yalñuk bulur tör başı

[Usûl bilen kişi çok güzel söylemiş; insan usûl bilirse baş köşeye geçer (KB, 1985: 333)].

4605 k amuğ neñke öñdi törü bar sözi

törü tüz yorıtsa yarur er yüzi

[Her şeyin usûlü, âdâp ve erkânı vardır; usûlü tam olarak tatbik eden kimsenin yüzü güler (KB, 1985: 333)].

4606 k 1k sız törü öñdi bilmez kişi

kişike k atılsa itilmez işi

Turkish Studies

[Usûl, âdâp ve erkânı bilmeyen kimse insanlara katılırsa, işinde muvaffak olamaz (KB, 1985: 333)].

8. Sonuç

Türkçenin en eski eserlerinden itibaren bir ifade gücü vardır. Bu güç yazılı eserlerde sözcükler, sözcük öbekleri ve cümleler olarak karşımıza çıkarken sözlü edebiyatta da anlatım gücü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beden dili sözlü iletişimde kullanılan ve ifadeyi güçlü kılan bir unsurdur. Kutadgu Bilig yazılı bir eser olmasına rağmen sözlü iletişimin destekleyicisi olarak gördüğümüz beden dili ifadeleri, burada da karşımıza çıkmaktadır. Kutadgu Bilig’de beden dili açısından “baş ve yüz ifadeleri”, “el, kol hareketleri ve davranışlar”, “göz ve bakış”, “giyim ve dış görünüş”, “olumlu hareket ve güzel yüz”, “yemek ve sofrada adabı” ile ilgili birçok veciz ifade yer almaktadır.

Türkçenin kilometre taşları olarak adlandırdığımız eserler, sadece Türk dili ve edebiyatı bakımından değil farklı bakış açılarıyla tekrar tekrar okunmalıdır. Bakılması gereken bakış açılarından bir tanesi de beden dilidir.

KISALTMALAR

KB : Kutadgu Bilig

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

TDK : Türk Dil Kurumu

KAYNAKÇA

BALTAŞ, Zuhal ve Baltas Acar, **Bedenin Dili**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

BOZKAPLAN, Şerif Ali, **Kutadgu Bilig’deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007.

BÖLER, Tuncay, **Kutadgu Bilig’de Ahlaklılık, Soyluluk ve Seçkinlik İfade Eden Sözler**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009.

ÇAĞATAY, Saadet, **Kutadgu Bilig’de Odgurmış’ın Kişiliği**, Türk Dili, 1967, s.39-49.

http://www.tdkdergi.gov.tr/TDA/1967/1967_2_Cagatay.pdf

DİLAÇAR, Agop, **Kutadgu Bilig İncelemesi**, TDK Yayınları, Ankara 1995.

ÖLMEZ, Mehmet, **Çağdaş Türk Dillerinde Kutadgu Bilig Çevirileri**, Kebikeç, Sayı 1, 1995 s. 43-52.

ÖNLER, Zafer, **Kutadgu Bilig’de Toplumsal Kabul ve Geleneklerden Yansımalar**, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008,15(15):441-455. (38. Uluslararası Asya Kuzey Afrika Kültürleri Kongresi, 10-15 Eylül 2007-09-18, Ankara).

ÖZDEMİR, Emin, **Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı**, Varlık Yayınları, İstanbul 1976.

SCHOBBER, Otto, **Beden Dili (Davranış Anahtarı)**, (Çev. Sueda Özbent), Arion Yayınevi, İstanbul 1994.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig I Metin**, (Haz. Reşid Rahmeti Arat), TDK Yay., Ankara 1979.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig III İndeks**, (Haz.) Reşit Rahmeti Arat (İndeksi Neşre Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1979.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), TDK Yay., Ankara 1985.